

זקניך ושפטיך — בגימטריא: המיוחדים שבזקניך [ע' לשון רש"י — שופטים] (ברכת פרץ — הוספות, ג.)

דף טו

'הקרקעות תשעה וכהן. מנהני מילי? אמר שמואל: עשרה כהנים כתובין בפרשה...' — הראשונים (במגילה כג: ערכין יט): הקשו, הלא אין בית דין שקול ונוסיף עליהם עוד אחד? ובספר טורי אבן (במגילה שם) צידד לומר שבנידון שומא והערכה צריך שישוו דעות כולם, ואין שם כלל הכרעה ברוב דעות. (וכן נקט מצד הסברא באבי עזרי (תנינא, ערכין ה, ב). ויש להעיר שמצאנו בענין שומא דאזלינן בתר רוב דעות — ע' ב"ב קז. וכן קשה מע"ז עב. שמבואר שכשאמר 'שומא שלשה' כוונתו לב"ד ודי ברוב, לאפוקי אם אמר 'אמרו שלשה' — ואם לענין שומא אין דין רוב דב"ד, אין מקום כלל לחילוק זה. שו"ר שהעיר כן בשפ"א בערכין יט. עוד נקט שם שמסברא א"צ שישבו במושב אחד, אלא העיקר שיסכימו עשרה אנשים לדעה אחת).
ואולם מדברי התוס' ושאר ראשונים שהקשו, מבואר שהניחו בפשטות שאין הדבר כן, אלא תורת 'בית דין' עליהם כבשאר ההלכות.

ולעצם הקושיא — אפשר, היות ויתכן שכל דיין יעריך באופן שונה ואין ודאות שההערכה תוכרע, לא חייבו כאן מניין אנשים שאינו זוגי, לא כן בדין רגיל שאין שם אלא שתי אפשרויות, לחייב או לפטור. [אמר אחד 'איני יודע' — נראה שיוסיפו עליהם עוד אחד] (עפ"י חדושים ובאורים א, יג. וכן הביאו לתרץ בשם הגרי"ז מבריסק — ע' בהערות המהדיר לריטב"א — מגילה כג:).

תירוץ נוסף כתב השפת-אמת (מגילה כג ערכין יט): אפשר שאם חמשה יאמרו כך והכהן יהיה בתוכם נחשבים כרוב לגבי החמשה שאין עמהם כהן.

א. לא משמע לראשונים לפרש שזה שאמרו 'תשעה וכהן' — זהו המשך דברי ר' יהודה שאמר על המטלטלין 'אחד מהן כהן', והוא הרי סובר שאפשר לב"ד שיהא שקול, כמו שאמר בסנהדרין גדולה בשבעים. — חדא, שלשון המשנה משמע דאליבא דכולי עלמא הוא, שאם לא כן נמצא שת"ק לא פרש דעתו בענין. ועוד, האמרינן לעיל (ג:) שגם ר' יהודה לא אמר אלא בסנהדרין גדולה, ופשוט.

ב. ע"ע בתירוץ הרשב"א והריטב"א במגילה שם, ובמה שהעיר בטורי אבן שם, ובתירוץ קהלות יעקב — סנהדרין ג.
ג. יש להעיר על התירוץ דלעיל, שלכאורה מצאנו ענין 'אין ב"ד שקול' אף במקום שאין דיון והכרעה, אלא מעשה גרידא — סמיכת פר העלם דבר של ציבור, שלמדוהו (לעיל יג:): מ'וסמכו'... ואין ב"ד שקול. כי עכ"פ אין שם 'בית דין' כשהוא שקול. שו"ר שהרמ"ה (שם) פרש הטעם שמא יפול מום בקרבן ויצטרכו לדון בדבר ולהכריע. [וכן י"ל בגרות ובהתרת נדרים]. וכן מלשון התוס' בערכין יט: משמע שרק דבר שהוא טעון סברא ושיקול דעת צריך ב"ד שאינו שקול. וע' אג"מ י"ד ח"ג קיב.
ד. יש מי שנסתפק האם האשה הכהנת כשרה לשומת קרקעות הקדש, או צריך שיהא כהן דוקא — הגהות ר"ש הכהן מוילנא לעיל ב. ואולם משמע שהיא כשרה לשומא כישראל, וכמו שאמרו בגמרא בפדיון מעשר שאין דמיו ידועים, איש ושתי נשיו [וכן הוכיח משם הר"י בן הרא"ש (בשו"ת זכרון יהודה) שקרובים כשרים לשומא]. וזה דלא כפי המובא בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל בספר 'זעלהו לא יבול' ח"ב עמ' רנו. וצ"ע.

(ע"ב) 'אדרבה, משום היא גופה, קטל איהו לא תיסגי ליה בממונא אלא בקטלא, קטל שורו ליפרוק נפשיה בממונא' — לא עלה על הדעת לומר שבית דין ימיתוהו כשאין לו ממון, אלא ודאי יחייבוהו לפדות עצמו בממון. רק הוה אמינא שאם לא נתן כופר, גואל הדם ימיתנו — על כך בא

הכתוב רצח הוא... גאל הדם הוא ימית את הרצח — על רציחתו גואל הדם הורגו, ולא על שורו שרצה (עפ"י משך חכמה — מסעי, לה, כא).

'שור סיני בכמה...' — על שאלת הראשונים 'מאי דהוה הוה' ומאי נפקא מינה בזמן הזה, הביא רבנו המאירי לתרץ על פי מה שאמרו בתלמוד המערב או ירה יירה — לרבות שילה ובית עולמים. ועל זה דנו כאן, בכמה יש לדון שור שנכנס למקדש.

חידוש דין זה הוא מנוגד לגרסא במכילתא לפנינו 'לא בשילה ולא באהל מועד ולא בבית עולמים'. ואמנם יש תימה גדולה, שלפי זה הכתוב אם בהמה אם איש לא יחיה קאי על כל הבא לשילה ולבית עולמים, שדינו בסקילה — והלא אף חיוב מיתה בידי שמים אין אלא לנכנס לפני ולפנים, ובהיכל אין כי אם מלקות?

ולחומר הנושא יש לומר שחיוב סקילה זה שונה משאר חיובים, שאינו אלא בזמן הכניסה ממש, רק באותה שעה ב"ד דנים אותו למיתה, אבל כשיצא כבר אינו נידון בבית דין. וכן בסיני, אם היה מזדמן שאיש או בהמה היו בהר ולא דנוהו — שוב אין דנים אותו אחר כך.

[לפי שיטה זו יש מקום להבין את דברי רש"י בפירושו לתורה (במדבר יד, כח), וכן את דברי הרמב"ן בהקדמתו לספר במדבר] (בית זבול ח"א כה, ו, ובהשמטות).

ישובים נוספים על קושית הראשונים 'מאי דהוה הוה' — עתוס' להלן נא: חות יאיר קכה; אור שמה מאכלות אסורות ד, כב; חרושים ובאורים. וע"ע בשו"ת רשב"ץ ח"ג קלו.

'הארי והזאב...' — יש לחקור: בהמה או חיה של אדם שהמיתה אדם, והבעלים רוצים ומוכנים להורגה — האם לפי תנא קמא צריך להמתין לדונה בבית דין של עשרים ושלשה דוקא, ואין להקדים ולהורגה מיד — לפי שיש לקיים בה את הדין האמור בה, או שמא זה שצריך בית דין, הוא רק כאשר הבעלים רוצים לקיימה אצלו ואנו באים להוציאה מידו ולהרגה בניגוד לרצונו.

ונראה להוכיח מדין שור הפקר שהרג, שלתנא קמא (בב"ק מד:): חייב מיתה, וגומרים דינו בבית דין לסקילה (כמו שכתב הרמב"ם — נזקי ממון י, ו). ומשמע מסתימת הדברים שצריך ב"ד של כ"ג כשאר שור הנסקל. (וכ"כ בחדושי הר צני להלן נה. ואף ר' יהודה אינו חולק אלא בהפקר משום מיעוט הכתובים — ע"ש ובשו"ת הרשב"א ח"א קיד). ואף על פי שלכאורה אין שום טעם שכלי להצריך דין ומשפט כזה, שהרי אפילו אם באמת לא הרג והמיתוהו, לאו מידי עבוד, ובפרט באותם בעלי חיים המסוכנים — אף על פי כן גזרת הכתוב היא לדונו כדיני נפשות דאדם (וכמדויק מלשון הרמב"ם — סנהדרין ה, ב), דחשבינן ליה 'דיני נפשות'. [ויש מקום לנתינת טעם אנושי; שלא יבואו בני אדם להתרגל בשעת אסון וחרון-אף, 'לתפוס קרבן' לכלות זעמם בו. היום ירצו את יצרים בהריגת הבהמה ומחר ישיאם היצר לעשות כן לאדם. לכן אין די בשלשה אנשים שיחליטו להרוג, אלא הצריכה תורה ב"ד של כ"ג בדוקא, להתיישב בדבר ולדרוש ולחקור היטב, כבדיני נפשות. ועוד טעם, דחס רחמנא עליה — ע' להלן נה. וברש"י ד"ה דהא חס]. ואם כן, גם כשהבעלים מוכנים ורוצים להרוג בהמתם שהרגה, נראה שגזר"כ לדונו בבית דין של כ"ג דוקא. [ואולם לענין שיצטרך לעמוד על שורו בגמר דין, נראה לכאורה שאין צריך, שוהו רק משום הפסד ממונו (כמו שמשמע מפרש"י להלן יט סע"א). והרי גם בשור הפקר אין מתקיים דין זה].

אמנם אם אין בית דין כזה מצוי לדונה, והבעלים רוצים להרגה — נראה שודאי הרשות בידם. ואף חייבים לעשות כן בבעלי חיים מסוכנים, למנוע נזק לרבים. גם מצד מצות 'בערת הרע' — ערש"י להלן פרק ד ובחולין.

ואולם ב"ד של שלשה נראה שאינם יכולים לחייבו להורגה בכל אופן, ואע"פ שיכולים להפקיע ממונו המסוכן, ושוב הוי הפקר ומותר לכל אדם להורגה, מ"מ נראה לכאורה שגזרת הכתוב שב"ד פחות מכ"ג אינו רשאי לדון מיתה בכל אופן. וצריך עיון ובירור בכל זה, ולא נכתב אלא להעיר.

'עד כמה עושיין עיר הנדחת, מעשרה ועד מאה, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר: ממאה ועד רובו של שבט...' — פחות מכאן הרי זה כפר קטן, יתר מכאן הרי זה כרך גדול (רמב"ם — עכו"ם ד,ב). פשוט הדברים מורה שהמדובר כאן על אנשי העיר בכללם, ולא על מספר המודחין. שאם למשל יהיו בעיר מאה וחמשים בני אדם, והודחו רובם — תשעים איש, לדעת ר' יאשיה אין כאן דין עיר הנדחת, שהרי אין זו 'עיר' אלא 'כרך'. ולר' יונתן הרי זו עיר הנדחת, הגם שאין כאן מאה שהודחו. ואולם כבר תמהו האחרונים על דברי הרמב"ם (שם) שמורים להפך, שהכל נידון לפי מספר המודחים ולא על כללות אנשי העיר. [עוד העירו שמלשון הרמב"ם עצמו בסוף דבריו משמע כפירוש הראשון] (ע' מנחת חינוך תסד; צננת פענח תנינא, הל' עכו"ם; חזון איש סנהדרין כד, יא; עלה יונה עמ' רעה. ולא תרצו דברי הרמב"ם). ויש לבאר דעת הרמב"ם שהמודחים בעצמם צריך שיחול עליהם שם 'עיר' כדי לידון בדין 'עיר הנדחת', שאמנם אין צורך שכל אנשי העיר יעבדו אלא די ברובם, כי כלל הוא בכל התורה ש'רובו ככולו', אבל אותו 'רוב' אינו יכול להידון כ'כל' אלא אם יכול להוות 'עיר', אבל אם הוא 'כפר', הרי שיש לו שם אחר המתנגד לשם הכללי, ושוב אין לומר 'רובו ככולו'. והוא הדין באופן ההפוך — כאשר הכלל הוא 'כרך', והמודחים מספרם מועט שאינם אלא בגדר 'עיר' — חל כאן דין 'עיר הנדחת' — אם אך המודחים הם רוב אנשי העיר (אבי עזרי — עכו"ם ד,ב. וכעין זה בסגנון אחר כתב בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב ב).

'ואפילו ר' יונתן לא קאמר אלא רובו, אבל כולו לא' — הוא הדין לרובו של שבט, שבכל מקום רובו ככולו, ור' יונתן לא אמר אלא עד רובו — ואין רובו בכלל. [ושאמרו 'אלא רובו' הכוונה 'אלא עד רובו'] כן כתב הרמב"ם (עכו"ם ד,ב. לחם משנה), ומה שאמרו 'כולו' לא באו לאפוקי רובו, אלא נקט הלשון התואמת עם פשוט המשנה 'אין דנין את השבט' — לשון כולו (חזון איש סנהדרין כד, יא. וכן היא שיטת עוד ראשונים — רמ"ה; מאירי; פסקי הרי"ד. וכן באר המהרש"א ב.). וכן מה שאמר רבינא בסמוך ששבט שהודח נידון בסנהדרין גדולה — כתב החזו"ן-איש: לאו דוקא כולו אלא גם רובו. ואע"פ שהרמב"ם (סנהדרין ה,א) כתב 'שבט שהודח כולו' — לא בא לאפוקי רובו. וכן כתב בספר תורת חיים בדעת הרמב"ם. ואולם באגרות משה (חו"מ ח"ב ב) כתב על זה 'ואינו נכון כלל'. (וע"ש באריכות הסבר הענין ואכ"מ. וכן דעת המהרש"ל במשנה. אבל דברי רש"י במשנתנו מורים שאין חילוק בין השבט כולו לרובו וכמו שכתב מהרש"א. וכ"מ במאירי וברמ"ה).

דף טז

'אי מה תחילתה קלפי אורים ותומים וכל ישראל אף כאן קלפי אורים ותומים וכל ישראל' — והרי מכך שכלל התנא דין השבט עם נביא השקר וכהן גדול, משמע ששלשתם דין אחד להם, וכשם שנביא השקר וכהן גדול אינם צריכים אלא ע"א, אף השבט דינו כן (תוס' שבועות טו.).

'ונמלכין בסנהדרין' — פרש"י (בברכות ג:) נוטלים מהם רשות כדי שיתפללו עליהם. ואמנם שואלים באורים ותומים ויודעים שינצחו, אך אף על פי כן רבים ניזוקים במלחמה, ומלחמות עמלק ומדין יוכיחו — לכך נצרכים לתפילה (מרומי שדה). [ונראה שמקור דברי רש"י לפרש 'הימלכות' על תפילה, הוא מהגמרא בברכות (כט:)] 'וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא — זו תפלת הדרך'. מהגר"ז גולדברג שליט"א.